

Сікора О. А.,
Сидорчук О. Г.

СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ У ВІДРОДЖЕННІ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ

Проаналізовано роль соціального капіталу в діяльності мереж громадянської активності: окреслено основні підходи до розуміння поняття кооперації та роль кооперативного сектора в суспільно-політичному, економічному житті громадян. Обґрунтовано важливість категорії соціального капіталу та його взаємозв'язок з діяльністю кооперативів.

Ключові слова: соціальний капітал, кооперація, кооперативний рух, довіра, кредитні спілки.

1. Вступ

Створення та розвиток кооперативів у світі сьогодні розглядається як важливий засіб економічного, соціального та культурного розвитку суспільства. Це зумовлено тим, що кооперативи сприяють покращенню економічного, соціального та культурного становища осіб із обмеженими ресурсами та можливостями; підвищенню національного прибутку та зростанню зайнятості шляхом більш повного використання ресурсів; покращенню соціальних умов та розширенню соціального обслуговування в житловій сфері, а також у сфері охорони здоров'я, освіти та засобів зв'язку тощо.

Кооперативний рух у сучасній Україні не відповідає потребам становлення ринкової системи і деградує. Головними причинами занепаду кооперативного руху є нерозуміння його змісту і суті, переважання вертикальних зв'язків, відсутність соціального капіталу і негативний досвід організації кооперації, який пов'язують з колгоспами радянської доби.

Активізація кооперативного руху і генерування соціального капіталу в суспільстві можлива за активної підтримки держави, конструктивної позиції еліти. З цієї точки зору цікавим є дослідження питання важливості категорії соціального капіталу та його взаємозв'язку з діяльністю кооперативів.

2. Аналіз літературних даних та постановка проблеми

Вагомий внесок в обґрунтування поняття соціальний капітал зробили українські дослідники: О. Грішнова та Н. Полив'яна [1]; Привалов; О. Рогожин; М. Лесечко [2]; Н. Черниш; А. Колодій; В. Степаненко; Е. Гугнін та В. Чепак; А. Бова.

Серед зарубіжних видань науковий і практичний інтерес становлять праці Р. Патнама, Е. Лессера [3], П. Бурдье, Дж. Коулмана. Активно розвивали теорію соціального капіталу М. Шифф, А. Портес, Дж. Тернер.

Тлумачення поняття соціального капіталу змінювалось від вміння долати труднощі індивідом, трактування соціального капіталу як різновиду людського і фізичного до розширення його трактування як різноманітності сутностей, джерел, власників та обмежень (Дж. Коулмен) [4], вузького погляду на соціаль-

ний капітал (У. Бейкер, Р. Берт, М. Шифф) або на громадські організації (Р. Патнам) [5]. Нове розширене трактування соціального капіталу належить Дж. Тернеру, який запропонував інтегрувати соціологічні знання з економічною думкою [6].

Однак питання соціального капіталу в державно-управлінському аспекті висвітлено недостатньо, що і обумовило вибір теми дослідження.

3. Об'єкт, ціль та задачі дослідження

Об'єкт дослідження — суспільні відносини, які виникають при здійсненні соціально-економічної діяльності, діяльності органів державного управління, взаємодії громадян.

Мета статті — встановити взаємозв'язок соціального капіталу та кооперації, проаналізувати роль соціального капіталу в діяльності мереж громадянської активності, з'ясувати роль кооперативного сектора в суспільно-політичному, економічному житті громадян.

Актуальність та складність категорії соціального капіталу, його багатогранність, складність генерування в суспільстві створюють низку проблем при дослідженні.

Тому для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі задачі:

1. Дослідити концептуальні підходи до розуміння поняття «кооперація» та «соціальний капітал».
2. Встановити взаємозв'язок соціального капіталу з діяльністю кооперативів.
3. Запропонувати напрями діяльності держави щодо сприяння відродження кооперативного руху.

4. Аналіз ролі соціального капіталу в діяльності мереж громадської активності

Соціальний капітал, як і інші форми капіталу, є продуктивним. Він дозволяє досягти поставлених цілей, яких не можна досягти за його відсутності. Соціальний капітал сприяє спонтанній кооперації. Повчальним прикладом цього є кредитні спілки, які створені на всіх континентах. Кредитні спілки складаються з груп, які згодні робити внески до певного фонду, що повністю або частково передається кожному вкладнику по черзі. У типовій кредитній спілці кожен з двадцяти її

членів повинен щомісячно вносити суму еквівалентну одному долару і, щомісячно, якийсь один її член одержує місячну суму, що дорівнює двадцяти доларам. Він витрачає її на свій розсуд. Хоч в наступному місяці цей член спілки не отримує грошей, але він і надалі регулярно робить внески, поки всі члени не отримують цієї суми. Кредитні спілки є різними за розміром, соціальним складом, організацією та процедурами виплати. Всі вони поєднують спілкування з дрібномасштабним накопиченням капіталу.

Однак кредитні спілки репрезентують щось більше, ніж товариські розваги або альтруїзм. Співпраця тут заснована на дуже виразному розумінні взаємовигоди для учасників такої кооперації, а не на загальній етиці єдності всіх людей. Кредитні спілки ілюструють як можна вирішити проблеми колективної дії, спираючись на зовнішні джерела соціального капіталу, оскільки вони засновані на сформованих раніше зв'язках між окремими людьми. Ці зв'язки допомагають вирішити проблеми неточної інформації та дотримання зобов'язань. Як і традиційний капітал, для традиційних позичальників, соціальний капітал править за додаткове джерело коштів, але він доступний і для тих, хто не має доступу до звичайних кредитних ринків. Не маючи талона, щоб заставити його як гарантію, члени спілок фактично дають під заставу свої соціальні зв'язки. Отже, соціальний капітал — це засіб розширення кредитних можливостей у таких спільнотах.

Більшість різновидів соціального капіталу, як от довіру називають моральними ресурсами, тобто ресурсами, що при використанні не зменшуються, а зростають; і навпаки, без використання ці ресурси зникають.

Інші форми соціального капіталу, як от соціальні норми та зв'язки також збільшуються при використанні та зменшуються без ужитку. Отже, можна зробити висновки, що соціальний капітал формується в чесному суспільстві і руйнується в порочному.

Однією з особливостей соціального капіталу є те, що він звичайно становить спільне добро, тоді як звичайний капітал є приватним добром. Як атрибут соціальної структури, до якої належить індивід, соціальний капітал — вже ніяк не приватна власність тієї чи іншої особи, яка має від нього користь. Як і всі форми суспільного блага, соціальний капітал часто недооцінюють, і приватні агенти недостатньо поставляють його.

Довіра є важливою компонентою. Фактично кожна комерційна угода, має в собі елемент довіри, особливо довготермінова угода. Можна впевнено стверджувати, що економічна відсталість у світі великою мірою пояснюється браком взаємної довіри. Цим певною мірою можна пояснити соціально-економічні проблеми в Україні. Відсутність співпраці між законодавчою і виконавчою гілкою влади, тотальна недовіра до соціальних інститутів, між працівниками і управлінцями, між політичними партіями, урядом та приватними організаціями тощо приводять до соціальної напруги в суспільстві, колосальних витрат ресурсів на моніторинг і підтримку з боку третьої сторони часом також є неможливою. Довіра сприяє співпраці і чим вищий рівень довіри у спільноті, тим більша ймовірність співпраці, тим більша ефективність. А співпраця сама вже породжує довіру. Постійне нагромадження соціального капіталу — вирішальний чинник, що властивий чесотливим колам суспільства.

5. Концептуальні підходи до розуміння кооперації

Аналіз наукових праць засвідчує, що підходи до розуміння поняття кооперація, її ролі і місця у визначенні напрямів розвитку виробництва в сучасних теоретиків є недосяжними. У багатьох працях тісно переплітаються, а також й підмінюють один одного такі поняття як кооперація, кооперативна ідея, кооперативний рух, кооперативна діяльність, кооперативи тощо. Сам термін кооперація застосовують до означення різних видів понять, інколи неадекватних до його змісту. У багатьох випадках в основу визначення поняття кооперація покладено однорідність і одноманітність кооперативів або ототожнення з її організаційною структурою.

На думку авторів статті, об'єктивною основою невизначеності трактування поняття і розуміння суті кооперації стало ототожнення її в соціалістичний період лише зі споживчою кооперацією і колгоспно-кооперативним рухом.

Звернемося до історії кооперативного руху в Україні і його вплив на соціально-економічний розвиток держави.

Кооператив, як його визначає сучасна теорія кооперації, є первинною громадсько-господарською організацією, добровільним об'єднанням громадян, створеним для поліпшення умов життя своїх членів на основі колективної (групової) співпраці, на господарських або інших підприємствах, керівництвом якими здійснюють виборні органи, що обираються на рівноправних засадах, демократичним шляхом, на колективних зборах.

Кооперативний рух — це громадянська діяльність членів кооперативів, які мають конкретну мету. Він виникає під впливом економічних і соціальних умов розвитку суспільства. Метою кооперативного руху є насамперед захист економічних інтересів своїх членів.

На думку авторів статті, об'єктивною основою невизначеності трактування поняття і розуміння суті кооперації стало ототожнення її в соціалістичний період лише зі споживчою кооперацією і колгоспно-кооперативним рухом.

Так кооперація, за змістом, розуміються як одна з форм організації праці. В одному випадку кооперація розглядається як ідеологія і господарська форма, а в другому форма організації праці і форма підприємства. Перший — кооперативний рух як певну ідеологію захисту товаровиробників і створення суспільної соціальної справедливості і другий напрям — з позиції економічних і організаційно-виробничих умов її росту і функціонування.

Цікавий погляд з приводу розуміння поняття кооперація подає В. Гончаренко. Він розглядає кооперацію в контексті з поняттям самопомога і вважає, що більшість народів світу вихід із скрутного становища знайшли саме як самопомога населення шляхом взаємодопомоги на кооперативних засадах [7].

Автор вважає, що кооперативна ідея самопомоги може стати тією національною ідеєю, яка об'єднає широкі верстви населення, громадські організації, політичні партії у прагненні підняти рівень життя українського народу.

Цікавий підхід до розуміння кооперації з погляду групових дій запропонував В. Зіновчук. Він визначає кооперацію як процес добровільного об'єднання зусиль

і ресурсів суб'єктів, зацікавлених у досягненні певних соціально-економічних результатів, які можливо отримати лише або швидше — за допомогою групових дій [8].

Ф. Горбонос під кооперацією розуміє економічне явище, що проявляється в економічних взаємовідносинах між партнерами в плані їх співробітництва з тим, щоб досягти спільної мети при менших питомих затратах ресурсів на основі взаємної вигоди для всіх учасників і задоволення інтересів кожного [9].

Узагальнюючи різні концептуальні підходи до розуміння кооперації можна виділити такі напрямки:

1. Кооперація розглядається як організаційна структура, тобто добровільні об'єднання людей для спільної господарської діяльності, або одна з форм організації праці.

2. Кооперація розглядається як процес об'єднання зусиль і ресурсів, ототожнюється з існуванням аналогічних кооперативів.

3. Кооперація розглядається як економічне явище, що проявляється в економічних взаємовідносинах між партнерами.

6. Напрями діяльності держави щодо сприяння відродження кооперативного руху

В Україні кооперація традиційно розвивалась широкомасштабно і поступально. Її історія нараховує більше 130 років, однак в останні роки масштаби української кооперації різко знизилися, поспішно згортається кооперативна діяльність у всіх сферах.

На думку професора Я. Гончарука, головною причиною негативної динаміки полягає в тому, що у наслідуванні одержавлені і надмірно централізовані системи кооперації соціалістичного типу неспроможні функціонувати ефективно в нових умовах без серйозного оновлення їх змісту. З іншого боку мала місце суб'єктивна недооцінка ролі кооперативів і невичерпності її потенціалу, відсутність відповідної державної політики [10].

Не заперечуючи наведених вище причин, все таки не цілком зрозуміло, як в умовах коли в державі є значна кількість дрібних товаровиробників, можливість кооперативу розвивати сімейно-общинні зв'язки, забезпечення гарантій соціального захисту, спроможність кооперативу забезпечити оптимальність організованих, економічних і технологічних параметрів, кооперативний рух деградує. Спроба штучно його реанімувати не дає позитивних результатів.

Очевидно є ще якісь чинники, які впливають на цей процес. Зіткнувшись з новими проблемами, що вимагають колективних рішень, люди в усьому світі звертаються за розв'язанням до свого минулого. Вони знаходять у недалекому минулому негативний досвід і тому не вірять у можливість розв'язати свої проблеми шляхом кооперації. Специфіка єдиного технологічного циклу агропромислового виробництва, на думку більшості дослідників АПК, зумовлює необхідність створення системи взаємопов'язаних сільськогосподарських кооперативів: виробничих і обслуговуючих.

Варіант створення каскаду кооперативів, виробничих, переробних, збутових, маркетингових процес довготривалий і дорогий. Запропонована ідея інтеграції сільськогосподарської і споживчої кооперації, яка має значну інфраструктуру. Однак споживча кооперація має

вертикальні зв'язки і в існуючому вигляді є інструментом вивантаження грошей з сільської місцевості [11].

Масштаби і темпи формування кооперативного сектора економіки залежать від розвитку системи кооперативів. Організаційне оформлення кооперативного сектора пов'язане зі створенням загальнонаціонального координаційного центру.

Щоб з усією повнотою оцінити роль кооперативного сектора, потенціал кооперації, важливо ще раз оцінити унікальність цього явища, характерного для всіх суспільних устроїв і типів економіки:

— Як соціальна організація людей, кооперація забезпечує соціальну підтримку і соціальний захист широких верст населення, головним чином, соціально-слабко захищених.

— Як форма господарювання, кооперація чи не єдина спроможна органічно поєднати особисті, колективні та суспільні інтереси і ефективно функціонувати у умовах різних типів економіки, зберігаючи при цьому соціальну спрямованість.

— Як складник соціально-політичної системи, кооперація підноситься над партійними інтересами і цілями політичних рухів, оскільки вона як і родина, релігія, наука зорієнтована на загальнолюдські цінності, збереження національних традицій, культурних цінностей, общинних зв'язків. Задовольняючи потреби простих людей та їх соціальні інтереси, кооперація пом'якшує соціальну напругу, виступає опорою демократичних процесів у суспільстві.

— Як джерело соціального капіталу, який може конвертуватися у капітал економічний і сприяє підвищенню ефективності управління суспільним розвитком, є фундаментом створення громадянського суспільства.

Головною спільною ознакою кооперативів усіх видів, що відрізняє їх від інших сучасних людей для спільної діяльності є те, що вони є одночасно і громадянською організацією, і громадянським підприємством.

Кооператив — одна з форм демократії. Існує навіть специфічне поняття кооперативна демократія, як комплекс принципів, норм і правил, що пов'язані з участю членів-пайовиків своїх кооперативів, у контролі за їх діяльністю і у впливі таким чином на справи свого товариства. Кооперативна демократія є складовою частиною розвитку демократії в тій чи іншій країні загалом. Соціалістична ідеологія, наприклад, обстоювала одержавлення кооперативного руху, ліквідацію деяких видів кооперацій, злиття кооперативної власності з державною в єдину, так звану загальнонародну власність. Отже, кооперативна демократія при соціалізмі згорталась і мала суто декларативний характер.

Демократичний характер кооперативів виявляється в тому що:

а) всі члени кооперативів мають рівні права і обов'язки. В кооперативах будь-якого виду діє принцип «один член — один голос», що суттєво відрізняє кооперативи від акціонерних товариств, державних та приватних підприємств тощо;

б) вищим органом управління в кооперативі є загальні збори членів-пайовиків. Це означає, що саме члени кооперативу вирішують усі питання розвитку кооперативу та його господарської діяльності;

в) всі виконавчо-розпорядчі органи управління, органи контролю в кооперативі є виборними, їх обирають безпосередньо члени-пайовики.

Демократичні засади кооперації уособлюють ідею соціальної взаємодії та єдності, виконуючи певну частку покладених на члена кооперативу зобов'язань всі учасники отримують певний капітал від кооперації, як фінансовий, так і соціальний.

Відсутність соціального капіталу у агентів колективної дії не дає можливості об'єднати зусилля для розв'язання спільних проблем. Страхітливі деформації у суспільному бутті, психології громадян, які вже не вірять один одному, політичним лідерам, державі та її інструментам призвели до тотального знищення соціального капіталу в суспільстві і це є причиною господарських негараздів, невміння сконцентрувати зусилля і спробувати самостійно розв'язувати проблеми.

Без допомоги держави, громадських організацій процес відродження соціального капіталу буде довгим і нерівним. Така підтримка з боку держави повинна вестись в таких напрямках:

1. Забезпечити правову підтримку шляхом створення правової бази в якій були б закріплені статус кооперативів і системи кооперації, принципи їх побудови і функціонування, гарантії захисту кооперативів тощо.

2. Проводити ефективну економічну політику відносно кооперативів, особливо податкову.

3. Забезпечити умови для фінансової стабільності кооперативів. Створити спеціальний кредитний фонд.

4. На особливу увагу заслуговує кадрове забезпечення кооперативного сектора економіки шляхом підвищення доступності кооперативів, сільської молоді до професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації.

5. Постійно роз'яснювати через засоби масової інформації ідеї кооперації, природи кооперативних форм взаємодопомоги, передового досвіду.

7. Висновки

Досліджено, що кооперація має великий потенціал для забезпечення соціальної підтримки широких верств населення, а особливо соціально слабозахищених; зорієнтована на загальнолюдських цінностях та є джерелом соціального капіталу.

Встановлено, що неврахування соціального капіталу при створенні кооперативів є однією з основних проблем скорочення кооперативного руху в Україні. Головними причинами занепаду кооперативного руху є нерозуміння його змісту і суті, переважаючі вертикальних зв'язків, ототожнення з кооперацією соціалістичного періоду.

Запропоновано відродити кооперативний рух за активної підтримки держави: нормативно-правовою підтримкою, ефективної економічної політики, належної інформаційного та кадрового забезпечення економічного сектора економіки.

Література

- Гришнова, О. Соціальний капітал: сутність, значення, взаємозв'язок з іншими формами капіталу [Текст] / О. Гришнова, Н. Полив'яна // Україна: аспекти праці. — 2009. — № 3. — С. 19–24.
- Лесечко, М. Д. Соціальний капітал: теорія та практика [Текст]: монографія / М. Д. Лесечко, О. Г. Сидорчук. — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. — 220 с.

- Lesser, E. L. Communities of Practice, Social Capital and Organizational Knowledge [Текст] / E. L. Lesser, M. A. Fontane, J. A. Slusher // Knowledge and communities. — Boston: Butterworth Heinemann, 2000. — P. 123–131. doi:10.1016/b978-0-7506-7293-1.50011-1
- Коулман, Дж. Капітал соціальний і людський [Текст] / Дж. Коулман // Общественные науки и современность — 2001. — № 3. — С. 121–139.
- Putnam, R. D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community [Текст] / R. D. Putnam. — N. Y.: Simon and Shuster, 2000. — 345 p.
- Тернер, Дж. Соціальне вплив [Текст] / Дж. Тернер. — СПб.: Питер, 2003. — 256 с.
- Гончаренко, В. В. Ми свій шлях здолаємо [Текст] / В. В. Гончаренко // Вісті ДВ. — 06.01.2012. — № 1. — С. 1–4.
- Зіновчук, В. В. Організаційні основи сільськогосподарчого кооперативу [Текст] / В. В. Зіновчук. — 2-ге вид. доп. і перероб. — К.: Логос. 2001. — 380 с.
- Горбонос, Ф. В. Кооперація: методологічні і методичні основи [Текст] / Ф. В. Горбонос. — ЛДАУ, 2003. — 264 с.
- Гончарук, Я. Кооперативний сектор економіки і економічний розвиток України [Текст]: зб статей / Я. Гончарук; за заг. ред. С. Геля // Українська кооперація та соціально-економічні аспекти. — Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. — Т. 2. — С. 11–16.
- Апопій, В. В. Споживча кооперація України: проблеми сучасного розвитку. Кн. 1. Ринкова орієнтація споживчої кооперації України [Текст]: монографія / В. В. Апопій, С. Г. Бабенко, Г. І. Башнянін та ін.; ред. С. Г. Бабенко. — Львів: Коопосвіта, 1999. — 366 с.

СУТЬ І ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ВОЗРОДЖЕННІ КООПЕРАТИВНОГО ДВИЖЕННЯ

Проаналізована роль соціального капіталу в діяльності мереж громадянської активності: обозначены основные подходы к пониманию понятия кооперации и роль кооперативного сектора в общественно-политической, экономической жизни граждан. Обоснована важность категории социального капитала и его взаимосвязь с деятельностью кооперативов.

Ключевые слова: соціальний капітал, кооперація, кооперативне рух, довіра, кредитні союзи.

Сікора Олена Анатоліївна, кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту організацій ім. проф. Є. Храпливого, Львівський національний аграрний університет, Дубляни, Львівська обл., Україна, e-mail: olena.sikora@ukr.net.

Сидорчук Орестіслава Григорівна, кандидат державного управління, доцент, кафедра державного управління та місцевого самоврядування, Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, Львів-Брюховичі, Україна, e-mail: sydorko91@gmail.com.

Сікора Елена Анатольевна, кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента организаций им. проф. Е. Храпливого, Львовский национальный аграрный университет, Дубляны, Львовская обл., Украина.

Сидорчук Орестислава Григоровна, кандидат государственного управления, доцент, кафедра государственного управления и местного самоуправления, Львовский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины, Львов-Брюховичи.

Sikora Olena, Lviv National Agrarian University, Dubliany, Ukraine, e-mail: olena.sikora@ukr.net.

Sydorchuk Orystlava, Lviv Regional Institute of Public Administration of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Lviv-Brukhovychi, Ukraine, e-mail: sydorko91@gmail.com